

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Весільна обрядовість болгар Півдня України:**

варіативність, традиції та інновації»

«Marriage ceremonialism of Bulgarians of the South of Ukraine: variability, traditions and innovations»

Виконала: студентка денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Пельтек Христина Степанівна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н.О. _____

Рецензент к.і.н. Моторна І.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2018 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Сминтина О.В.
(прізвище, ініціали)

(підпис)

Сминтина О. В.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Весільна обрядовість в джерелах та історіографії.....	9
1.1. Історія дослідження болгарського весілля Півдня України.....	9
1.2. Джерельна база вивчення весільного обряду болгар.....	19
Розділ 2. Структура і зміст весілля.....	22
2. 1. Передвесільний цикл.....	22
2.2. Весільний цикл.....	30
2.3. Післявесільний цикл.....	37
Розділ 3. Атрибутивно-символічні компоненти весілля.....	42
3.1. Традиційні весільні атрибути у болгар Одещини.....	42
3.2. Атрибути обряду вінчання	51
3.3 Весільне вбрання: традиції та інновації.....	57
Розділ 4. Сучасні весільні традиції болгар Півдня України.....	64
Висновки.....	78
Список джерел та літератури	83
Додаток А. Карта Півдня України.....	1
Додаток Б. Похід молодих на кладовище до близьких померлих.....	2
Додаток В. Реєстрація шлюбу.....	3
Додаток Г. Молодий і молода.....	4
Додаток Ґ. Молодий і молода з родичами.....	5
Додаток Д. Сучасний обряд пересипання піску.....	6
Додаток Е. Обряд кидання яблука (сучасна інтерпретація).....	7
Додаток Ж. Обряд зняття фати (сучасна інтерпретація).....	8

ВСТУП

Весілля – це одна з найвагоміших подій у житті кожної людини, особливо дівчини. Проте, болгарське весілля – це ще й найяскравіше дійство, яке повністю відображає болгарські традиції, культуру та звичаї, що накопичувались з покоління в покоління та й зараз набирають популярності.

В давнину для болгар весілля було не просто способом закріплення шлюбу, а й надзвичайно колоритним заходом з великою кількістю людей, розвагами та проявом артистичних здібностей. Це ціла театральна постановка, яка тривала 2-3 дні.

Прадавній обряд весілля містить у собі красу зовнішню і велич духовну, чарівне таїнство єднання земного і небесного. Весілля в Україні з давніх часів було своєрідною народною виставою з певною послідовністю обрядодій і обов'язковим пісенним супроводом. Тривало воно впродовж кількох днів і навіть тижнів і мало багато етапів: сватання, заручини, дівич-вечір, розплітання коси, посад, покривання молодої, її від'їзд із батькового дому. До кожної обрядодії народ створив безліч пісень. Серед них цікавими є приспівки, якими дотепно коментувалися всі дії на весіллі.

Весілля - стародавній звичай, що іде своїми коренями в далеке минуле і являє собою унікальне дійство з елементами театральності. Як фольклорне явище, воно містить у собі величезний потенціал народу, відбиваючи його менталітет і пріоритети. На нашій землі воно існує вже багато років і у нинішній час весілля в фольклорній традиції не втрачає своєї актуальності.

Весілля – одна з найвеличніших форм народної драми, в якій відбилися мораль і світогляд, родинні та суспільні стосунки болгарського народу на кожному етапі його розвитку, його поетичні уявлення артистичні здібності. Як у минулому, так і сьогодні весілля, у болгар є найвеселою і радісною подією в житті молодих.

Весілля – комплекс церемоній і обрядів, часто народних традицій, пов'язаних з укладенням шлюбу; має етнічні, релігійні, географічні та інші особливості в різних народів і у різних країнах. Створення сім'ї, продовження роду – це, мабуть, одне з найважливіших завдань людини на землі, тому ухвалення рішення про вступ до шлюбу – одне з найважливіших в житті будь-якої людини. Людськими рухає бажання сумісно будувати своє майбутнє, йти по життю поряд. Нажаль, в сучасному суспільстві багато традицій старовинного і стародавнього обряду, що складається з декількох етапів, вінцем якого було весілля, втрачені.

Весілля важливе і ніжне свято. Як і сьогодні, так і в минулому, в часи наших бабусь та дідусів підготовка до нього займає багато сил і терпіння.

Сучасна весільна обрядовість болгар традиційна у своїй основі. Традиційність, насамперед, проявляється у проведенні весілля та використанні атрибутів без яких жодне весілля у болгар не може вважатися повноцінним весіллям.

Обряд створення нової сім'ї традиційно зберіг до наших днів майже у незміненому вигляді звичаї наших далеких предків і загалом однаковий для всіх болгар. Певні відмінності у весільних обрядах та піснях носять регіональний відтінок.

Весілля справляли по-різному. Навіть в обрядах сусідніх сіл, хай у дрібницях, але відчувалась різниця. В одних коровай був круглий, в інших квадратний, в тих гільце з ялини, а в тих – із сосни, там викрадали молоду, а там поцупили її речі. Але скрізь було весело, солодко і «гірко».

Болгари (204.6 тис. осіб) проживають в Україні в переважній більшості (87.1%) компактно на території Одеської і Запорізької областей. В незначній кількості вони є і в Донецькій, Миколаївській, Кіровоградській, Дніпропетровській, Луганській областях. Болгарські колонії з'явилися на півдні України в другій половині XVIII ст. під час боснійсько-турецької війни. Болгари в Україні - переважно сільські жителі.

На території України чисельність болгар Бессарабії оцінюється в 140 тис. Чоловік, що складає більшість з 205 тисяч болгар, які проживають в цій країні за переписом 2001 року.

Найбільш висока концентрація болгарського населення в Болградському (61%), Арцизькому (39%), і Тарутинському (38%) районах Одеської області. Більшу частину болгарської громади Одеси також складають бессарабські болгар. (Додаток А)

Національне і культурно-освітнє відродження болгарської національної меншини розпочалося після відновлення 1991 державної самостійності України, що взяла курс на створення реальних умов для рівноправного розвитку всіх етносів, які осіли на її тер. В Україні створюються умови для опанування болгарами рідної мови. Болгарська мова як предмет вводиться у загально-освітні, навчально-виховних закладах у місцях компактного проживання болгар. 1993 у м. Болград Одеської області відкрито болгаро-українську гімназію. Учителів болгарської мови і літератури готують Одеські і Львівські університети, Ізмаїльський (Одес. обл.) і Бердянський (Запоріж. обл.) пед. інститути, а вчителів початкових класів і вихователів дошкільних закладів – Білгород-Дністровське (Одес. обл.) педагогічному училище. В Одесі виходить болгарський тижневик «Роден край» (додаток до газети «Голос України»), в Криму і Одесі ведеться радіомовлення і телетрансляція болгарською мовою. 1993 почала діяти Асоціація болгарських національно- культурних організацій України. Вона об'єднує 7 товариств, створених у містах Запоріжжя, Київ, Одеса, Болград, Білогірськ, Миколаїв та в смт Вільшанка.

Неофіційною столицею болгар Бессарабії називають місто Болград на заході Одеської області України (історичний регіон Буджак).

Актуальність роботи полягає в тому, що вона являється цікавою не тільки для етнологів, але і для кожної людини, так як кожний в своєму житті рано чи пізно стикається з такою подією як весілля.

Сучасні весільні обряди болгар, а також обряди, природними актами людського буття – народження і смерті, зберігають риси минулого, відновлюють історію побуту народ

Вивчення традиційної культури кожного народу – одна з найактуальніших проблем етнографії.

Метою роботи є характеристика болгарського весілля Півдня України (за матеріалами дослідження Болградського району, Арцизьського та Тарутинського районів), його складових частин: передвесільного циклу, весілля і післявесільного циклу обрядів, а також атрибутивно – символічних компонентів, аналіз сучасних весільних традицій та виявлення інновацій. Для розв’язання мети були поставлені наступні **завдання**:

- сформувати джерельну базу для дослідження весілля шляхом опитування респондентів;
- зробити спробу доповнити новими матеріалами визначені дослідниками теоретичні та символічно – обрядові аспекти весілля;
- проаналізувати наявні атрибути в весільній обрядовості болгар;
- провести аналіз наявних публікацій з даної теми;
- порівняти сучасну весільну обрядовість з традиційною, зробити спробу виявлення інноваційних елементів.

Об’єктом дослідження є весільна обрядовість болгар Півдня України (за матеріалами дослідження Болградського, Арцизьського та Тарутинського районів).

Предмет дослідження – структура, зміст, символіка та атрибути весільної обрядовості болгар, їх варіативність в межах означеного регіону, співвідношення традиційних та новаційних елементів в обрядовості.

Хронологічні рамки проведеного дослідження охоплюють середину XX ст. – початок XXI ст., це обумовлено характером джерельної бази та метою і завданнями роботи.

Територіальні рамки охоплюються три райони Півдні України, а саме: Болградський, Арцизьського та Тарутінського районів, де компактно проживають представники болгарського етносу.

При написанні роботи, нами були використані наступні **методи**: метод польових досліджень, метод систематизації та типологізації, хронологічний метод. На перше місце все ж таки треба відокремити метод польових досліджень, оскільки саме завдяки йому, ми мали можливість детальніше проаналізувати дану тему. Цей метод був застосований протягом написання усієї дипломної роботи, адже розповіді респондентів являються головним джерелом. Метод систематизації та типологізації дає можливість розібратися та систематизувати усі обряди та атрибути, які присутні на весіллі. Саме завдяки цьому методу був написаний перший і другий розділи. Завдяки хронологічному методу, який був використаний у всій роботі, ми змогли по – першу зробити хронологію виданих публікацій з даної проблематики, а по – друге прослідкувати хронологію певного обряду і час використання атрибутів в той чи інший період.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури та додатків. Перший розділ присвячено аналізу джерельної бази та історіографії з даної тематики. В другому розділі характеризується структура та власне описуються всі обряди проведення весілля. Третій розділ присвячено атрибутивно – символічним компонентам, оскільки вони відіграють невідємну роль в проведенні весільних обрядів. Четвертий розділ включає в себе сценарій сучасного проведення весілля.

Саме така структура роботи дозволяє послідовно і детально дослідити усі весільні традиції та обряди.

Історію болгарського весілля досліджували окрім болгарських, також і українські та російські вчені. Дослідження велись в загальному контексті та разом з тим досліджували і окремі напрямки (більш детально історіографію

теми подано у розділі I). В наш час, як зазначалось в актуальності теми, є багато комплексних (узагальнюючих) робіт з данної теми.

Матеріали дипломної роботи пройшли апробацію у вигляді виступів на Міжнародній науковій конференції «Кайндлівські читання» в Чернівцях 2016 року на тему «До питання про звичай «приставуш» у традиційній культурі болгар Буджака»; 71-ї звітній студентській науковій конференції ОНУ імені І.І Мечников, Одесса 2016 року «Придане у весіллі болгар Буджака (на прикладі села Василівка»); 73-ї звітній студентській науковій конференції ОНУ імені І.І Мечников, Одесса 2017 року «Чоловічі та жіночі ролі в болгарському весіллі».

Список джерел та літератури дипломної роботи складає 45 одиниці, із них джерел – 13, літератури – 32. Кількість додатків, що містяться в роботі – 8. В додатках репрезентовано фото, які дають додаткову інформацію про особливості весільного вбрання та специфіку проведення деяких обрядових дій.

ВИСНОВКИ

Вивчаючи весільну обрядовість болгар Півдня України я прийшла до висновку, що описані форми укладання шлюбу при всіх їхніх відмінностях орієнтовані на зародження нової сім'ї, в рамках сім'ї батьків або прабабків.

Підлегле становище молодих у шлюбному виборі впливало з патріархального ладу сім'ї та підтримувалося установками жителів села. Водночас звичай допускав можливість молодим висловити свою волю, хоча і з відомими втратами (приставане). Слід зазначити, що шлюб мав і має подвійну санкцію, в якій народний ритуал має більшу силу, ніж церковну.

Сторона нареченого і його будинок-в центрі обрядового дійства, що відповідає переважному положенню чоловіка у суспільстві і сім'ї. Основний пафос обряду складає перевага сил роду нареченого над родом нареченої.

У весільному ритуалі широко представлені архаїчні символи. Вони мають багатий семантичний зміст і міцно входять в етнокультурний фонд болгарського народу. Болгарське весілля є етнокультурним феноменом духовної практики людини та складовою народної культури, яке зберігає системно пов'язані між собою всі три ціннісні джерела - доетнічні (архетипні), етнічні й національні, яскраво розкриваючи «Дух» нації.

У весільній обрядовості відбувається процес передачі етнокультурної інформації між поколіннями, що забезпечує спадкоємність самобутності етносу. У весільному обрядово – мистецькому комплексі міститься значний життєвий досвід болгарського народу, який передається художніми засобами.

Структура весілля болгар Буджака є традиційною і поділяється на передвесільний, власневесільний і післявесільний цикли. Кожний із цих циклів складається з обрядів, багато з яких у другій половині XX ст. поступово перетворюється у розважально – ігрові дії, хоча весілля як форма укладення шлюбу не втратило свого значення.

Весільні атрибути – це невід’ємні речі без яких свято не може обійтися. На весіллі до сих пір присутня велика кількість аксесуарів та атрибутів. Без одних можна обійтися, проте без інших і весілля не весілля. Присутність на весіллі таких атрибутів, зовсім не випадкове, наші предки вірили в магічну силу цих речей.

Деякі з них будуть супроводжувати молодят протягом всього їх життя, а деякі просто нададуть святу певних фарб святковості.

У ХХ столітті складно відшукати ті, традиції, що пошановує народ і знає всю глибину цього явища. Весілля, найчастіше, святкують, відповідно до наставлянь батьків, що підказують що і як повинно відбуватися, наставляють своїх дітей прямо в процесі свята. У такому випадку нам не доводиться говорити про те, що ця традиція вмере разом зі старшим поколінням, залишивши тільки свою назву і деякі нечіткі спогади з цього приводу. Весілля є одним із таких найдавніших свят. Як унікальне ритуальне дійство, що існує на нашій українській землі вже багато років і в нинішній час має розповсюджений характер, воно не втрачає своєї актуальності. Під святом мається на увазі якесь дійство, що наділене сакральним змістом і має свої характерні риси. Як показують спостереження в західній і центральній частині України в невеликих містах і селищах зберігаються традиції, що не втратили свого значення і на сьогодні.

Весілля - стародавній звичай, що іде своїми коріннями в далеке минуле і являють собою якесь дійство з елементами театральності. Усе дійство пронизане символічним змістом, що додає весіллю свій неповторний колорит і специфічний сценарій, у якому беруть участь усі присвячені особи. Символічними є не тільки структура, але і всі деталі, якими супроводжується весілля. Коло посвячених охоплює всіх присутніх людей тим або іншим чином, що є пов’язані з цим святом певними узами.

Весілля складається з трьох циклів і в кожному з них велика кількість атрибутів, які мали символічне значення. Як атрибутами виступали речі як

загальнорозповсюдженні і навіть подекуди збережені до наших днів, так і ті, що були предметами домашнього вжитку, знаряддями праці, які символізували добробут, повинні приносити молодятим та їх оточуючим щастя і добра.

Весілля болгар багатифункціональне, а функції його різноманітні-санкціонуючі, релігійно-магічні, демонстративно-символічні, ігрові. Обряди, особливо санкціонуючи, поступово втрачають значимість, переосмислюються, але зберігають регіональну і локальну специфіку. Вони проявляються в деталях ритуально-функціональної структури – окремих особливостях однотипних ритуальних акцій, символічної атрибутики, термінології.

Ареальні та локальні відмінності спостерігаються в усіх циклах весільної обрядовості.

Весільні звичаї та обряди болгарського народу є цінною культурною спадщиною, важливим джерелом для вивчення життя і побуту трудящих мас. Весільна обрядовість і звичаєвість болгар дають широке уявлення про моральні, етичні, естетичні, погляди народу, різноманітні аспекти його життєдіяльності. Весільний обряд і на сучасному етапі розвитку сучасного суспільства виконує важливі соціально-виховні функції.

Гуманістична сутність обряду одруження формує риси моральної чистоти і духовного багатства людини. Історично, звичайно, весільна обрядовість болгар відзначається своїми локальними особливостями. Багатство і різноманітність в обрядовості пояснюється етнокультурними зв'язками і взаємовпливами окремих народів у процесі історичного розвитку.

Специфіка болгарського весілля в тому, що навіть у найменшій деталі є своя символіка, яка передрікає все, що трапиться з молоддю сім'єю в майбутньому. Тобто, якщо щось робиться не так, як передбачено цією символікою, то, по існуючим раніше повір'ям, може статися щось погане. Тому молодята повинні вибрати ті ритуали, які найбільш близькі їх душевності і сприйняття. В іншому організація подібної весілля не сильно відрізняється від стандартної.

Весільний ритуал характеризується не лише стійкістю традицій, але і динамічними процесами, обумовленими багатьма історичними чинниками. Сучасна цивілізація, на жаль, пов'язана з соціальними та економічними катаклізмами, ідеологічними втручаннями, репресивними заходами, які призводять до руйнування духовних цінностей народу та традиційної культури.

Всі поставлені нами завдання на початку роботи у ході її виконання були виконані. Завдяки опитаним респондентам сформулювалася джерельна база. В роботі проаналізовані усі весільні атрибути як сучасні, так і традиційні, а також порівняли традиційну весільну обрядовість з сучасно, виявивши їх спільні та відмінні риси.

На сьогодні весілля з дотриманням усіх цих обрядів, на превеликий жаль, зустріти майже неможливо. Сучасне весілля супроводжується певними обрядами, дотримується певних традицій, але подекуди далеких від закорінених в культуру етносів. Останнім часом відроджується традиційне весілля. Воно, як і колись, складається з трьох основних циклів: передвесільного, власне весільного, і післявесільного, але значно скорочених і трансформованих, тим самим втрачає свою яскравість і барвистість.

Колоритні традиції України завжди привертали увагу інших народностей своїм багатим розмаїттям. Не є винятком і болгарське весілля: її насиченість цікавими обрядами, які ввели ще далекі предки, викликає чималий інтерес. Навіть поверхово вивчивши хоча б один весільний звичай болгар, ви відразу переконаєтеся в тому, що болгары можуть похвалитися оригінальним підходом до вінчальних питань. Тому багатьом захочеться заглибитися далі і дізнатися, якими ж ще цікавими традиціями багате весілля болгарського народу.

Весільні традиції болгарського народу - одна з речей, якими ми, болгары, дуже пишаємося. Наші обряди під час торжества настільки захоплюючі, що, якщо на весіллі присутні іноземці, вони, як правило, виявляються зачаровані красою і мудрістю звичаїв традиційної болгарської весілля.

Все частіше можна спостерігати, як сучасне весілля прагне повторити історію давнього українського народу з його вінчальними обрядами. Це стає більш популярним, коли мова йде про організацію розважальної весільної програми. Дані ритуали супроводжуються веселощами, сміхом, пустощами і проводяться, в основному, в якості розважальних конкурсів для всіх запрошених гостей на торжество.

Як бачите, на сьогоднішній день існує безліч давніх традицій і обрядів, що об'єдналися з новими, більш модернізуючимися традиціями і обрядами. В сукупності вони являють собою синтез усіх найбільш давніх і нових вірувань.

Зараз розумію: без подібних ритуалів ми втратимо щось дуже важливе – не тільки для кожного з нас, але й для нашої болгарської нації взагалі

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Інтерв'ю

1. Генчева Марія Василівна, 1938 р. н., с. Банівка Болградського р-ну Одеської області.
2. Демірова Марія Семенівна, 1951 р. н., с. Криничне Болградського р-ну Одеської області.
3. Пепельжи Юрій Іванович, 1948 р. н., м.Тарутине, Одеська область
4. Топал Лідія Петрівна, 1958 р. н., с. Бородино Тарутинського р-ну Одеської області.
5. Кунева Татяана Константинівна, 1964 р. н., с. Василівка Болградського р-ну Одеської області.
6. Пельтек Іван Іванович, 1953 р. н., с. Острівне Арцизьського р-ну Одеської області.
7. Чернявська Галина Петрівна, 1946 р. н., м.Тарутино Одеської області.
8. Вербицька Людмила Іванівна, 1993 р. н., м. Тарутино Одеської області.
9. Бардук Наталія Вікторівна, 1983 р. н., м. Тарутине Одеської області.
10. Гайдукевич Ірина Дмитрівна, 1999 р. н., с. Виноградівка Арцизьського р-ну Одеської області.
11. Червенкова Надія Іванівна, 1960 р. н., с. Василівка Болградського р-ну Одеської області.
12. Тутова Марина Євгенівна, 1995 р. н., с. Виноградівка Арцизьського р-ну Одеської області.
13. Фетова Евдокія Анатоліївна, 1992 р. н., м. Арциз Одеської області.

ЛІТЕРАТУРА

14. Батьянов Н. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях / Н. Батьянов // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1858. – Т.4. – С. 456 – 469.
15. Берг Л. С. Бессарабия. Страна, люди, хозяйство / Л. С. Берг. – Петроград: Огни. – 1918. – 253 с.
16. Велева М. Български носии / М. Велева, Е Лепавцова // Народни носии в Източна България. – Т.3. – София, 1979. – С. 297 – 306.
17. Волков Ф. Свадебные обряды в Болгарии / Ф. Волков // Етнографическое мировоззрение. – № 4. – Москва, 1895. – С. 78 – 87.
18. Гаген-Торн Н. И. Болгарская одежда / Н. И. Гаген-Торн // Сборник музея антропологии и этнографии. – Т.29. – 1958. – С. 326 – 334.
19. Гаген-Торн Н. И. Магическое значение волос и головного убора в свадебных обрядах восточной Европы / Н. И. Гаген-Торн // Советская этнография. – 1933. – № 5 – 6. – С. 76-88.
20. Ганчев А. Особенности брачных отношений у болгар Южной Бессарабии. / А. Ганчев // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2000. – Т.7 – С. 449 – 459.
21. Гоев А. Седянката / А. Гоев. – София: Септември, 1986. – 88 с.
22. Горбань І. Дослідження фольклору і фольклористики болгар в українській науці [Електронний ресурс] / І. Горбань. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=585&start=1 (12.10.18).
23. Демиденко Л. Культура и быт болгарского населения в СССР / Л. Демиденко. – Киев, 1970. – 148 с.
24. Державин Н. С. Болгарские колонии в России / Н. С. Державин. – София: Септември, 1914. – 361 с.
25. Дерман І. П. Весільна та родильна обрядовість українського та болгарського населення Південної України в 20-х–40-х років ХХ ст.

[Електронний ресурс] / І. П. Дерман. – Режим доступу: <http://referatu.net.ua/newreferats/7575/184193>

26. Зайков І. Книга за хляба / І. Зайков, С. Райчевский. – Пловдив, 1984. – 113 с.

27. Златова Г. Весільний одяг болгар Буджака ХХ ст. [Електронний ресурс] / Г.Златова. // Весільна обрядовість у часі і просторі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Одеські етнографічні читання». – Одеса: Одеська міська друкарня (КП ОМД), 2010. – С. 138 – 142. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/8311/1/138-142.pdf> (07.08.2018).

28. Златова Г. Передвесільний цикл обрядів болгар Буджака у ХХ ст.: структура і зміст [Електронний ресурс] / Г. Златова. // Матеріали до української етнології. – Київ, 2010 – № 9 (12). – С. 201 – 206. – Режим доступу: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2009/296.pdf> (11.11.18).

29. Златова Г. Шлюб у болгар Буджака наприкінці ХІХ – упродовж ХХ століття: форми укладання [Електронний ресурс] / Г. Златова. // Матеріали до української етнології. – Київ, 2009 – № 8 (12). – С.296 – 301. – Режим доступу: <http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2009/296.pdf> (12.10.2018).

30. Иванова Р. Знаковата същност на сватбените хлябове / Р. Иванова // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2004. – Т.10 – С. 22 – 28.

31. Калашникова Н. М. Этнокультурные особенности в одежде бессарабских болгар / Н. М. Калашников // Субэтноты в СССР. – 1986. – С. 110 – 122.

32. Киссе А. И. Возрождение Болгар Украины / А. И. Киссе. – Одесса: Оптимум, 2006. – 277 с.

33. Киссе А. І. Буджак : историко -этнографические очерк и народов юго -западных районов Одесщины / А. И. Киссе, А. А. Пригарин, В. Н. Станко. – Одеса: СМІЛ, 2014. – 744 с.

34. Колев Н. Сватбени обичаи и обреди у българите в Бессарабия и Южна Русия / Н. Колев // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 1994. – Т.3 – С. 331 –341.

35. Колесник В. Специфика бессарабской болгарской свадебной терминосистемы / В. Колев // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2004. – Т.10 – С. 459 – 479.

36. Кушнір В. Г. Традиційна весільна обрядовість українців Одещини / В. Г. Кушнір, Н. О. Петрова. – Одеса: Гермес, 2008. – 256 с.

37. Левицкий А. Нравы и обычаи болгар, живущих в Бессарабских колониях / А. Левицкий // Записки Одесского общества истории и древностей. – Том 4. – 1858. – С. 450 - 464.

38. Николова В. Сватбените «засевки». Опит за семантичен анализ / В. Николова // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2004. – Т.10. – С. 60-74.

39. Николова В. Хляб и сватба (по материали от традиционната българска сватба) / В. Николова // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2004. – Т.3 – С.29-36.

40. Петрова Н. О. Хліб як атрибутивно-символічний компонент у передвесільній обрядовості болгар / Н. О. Петрова // VI Кирилло-Мефодиевские чтения: Материалы Международной научно-практической конференции. – Уфа: Изд-во Уфимского филиала ФГБОУ ВПО «МГГУ им. М.А. Шолохова», 2012. – С. 58 – 63.

41. Русева Г. Структура весільного ритуалу болгар Півдня України (XIX – поч. XX ст.) / Г. Русева // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2004. – Т.10 – С. 409 – 419.

42. Русева Г. До питання атрибутики болгарського весілля Південної України / Г. Русева // Матеріали 63-ї звітної студентської наукової конференції історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. – Одеса: Одеський національний університет, 2007. – С. 58-61.

43. Узенёва Е. С. Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование / Е. С. Узенева. – М.: Индрик, 2010. – 280 с.
44. Усачева В. В. Коса [Электронный ресурс] / В. В. Усачева // Словянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. – М., 1999. – Т. 2 – С. 131-133. – Режим доступа: <http://ec-dejavu.ru/p-2/Plait.html> (11.04.18).
45. Янева С. Български обредни хлябове / С. Янева // Българите в Северното Причерноморие. – Велико Търново, 2004. – Т.10 – С. 209 – 219.